

شهر خلاق، راهبردی نوین در بازآفرینی بافت میانی شهرها

یونس غلامی بيمرغ^۱، رسول حیدری سورشجانی^۲، مریم کوراوند^۳

چکیده

با گذشت زمان، افزایش جمعیت شهرها باعث پراکندگی و گسترده‌تر شدن شهرها و ایجاد حومه‌های زیادی به ویژه در اطراف کلان‌شهرها شده است و این امر باعث کم‌رنگ شدن و از بین رفتن هویت شهری است که بیشتر در بافت میانی شهرها به چشم می‌خورد. به دلیل اهمیت بافت میانی شهرها از لحاظ تاریخی و فرهنگی و لزوم استفاده از ظرفیت و توان‌های درونی شهرها باعث جلوگیری از رشد حاشیه‌ای شهرها و حفظ هویت شهری می‌شود. شهرهای خلاق با به‌کارگیری ایده‌های نو سعی می‌کنند به جای استفاده از اقداماتی همچون برنامه‌های کاربری زمین و استفاده مجدد از زمین‌های این بخش از شهر که باعث افزایش تراکم و آشفته‌گی بیشتر بافت‌های میانی می‌شود، راهکارهای مناسب‌تری برای سامان‌دهی این بخش از شهر ارائه کنند. با توجه به این موضوع، در این تحقیق از طریق مطالعات کتابخانه‌ای به جمع‌آوری تعاریف، نظریات، تئوری‌ها و مستندات در رابطه با شهر خلاق و بافت میانی شهرها اقدام شده است. نوع تحقیق کاربردی و روش بررسی آن «توصیفی-تحلیلی» می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: شهر خلاق، بازآفرینی، بافت، بافت میانی.

---

۱. استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه کاشان yonesgholami@ymail.com

۲. استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه کاشان rasol_heidary@yahoo.com

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه کاشان maryamkooarvand1369@gmail.com

۱. طرح مسئله

گاهی اوقات شهروندان می‌توانند شاهد رشد سریع یک شهر و حرکت به سوی پراکندگی شهری باشند که بسیاری از ویژگی‌های اصلی خود را در بین حومه‌های جدید از دست می‌دهند به‌گونه‌ای که هزینه‌های زندگی افزایش پیدا می‌کند. در این زمان مدیران شهری اقداماتی نظیر اجرای برنامه‌های مؤثر کاربری زمین، منطقه‌بندی و استفاده مجدد از زمین‌های رها شده در مرکز شهر، جهت رسیدگی به این مشکلات انجام می‌دهند.

اما این برنامه‌ها به‌طور گسترده منجر به درهم آمیختگی و افزایش تراکم و گسترش عمودی شهرها به‌ویژه در مراکز شهری می‌شود و مراکز شهری حس مکانی خود را از دست می‌دهند. هرچند این روند منجر به گسترش مراکز علمی، فناوری، نوآوری و نهایتاً گسترش سرمایه‌های انسانی خلاق می‌گردد، اما زمانی که این چنین توسعه‌ای بر مبنای نظری سنتی شکل بگیرد، پیامدهایی چون افزایش بیکاری، افزایش نابرابری فضایی در داخل شهر و بدتر شدن شکاف اجتماعی و اقتصادی را به دنبال دارند.

در این راستا حرکت به سوی تحقق و ایجاد شهرهای خلاق راهکار اساسی برای حل این‌گونه بحران‌ها می‌باشد (موسوی، ۱۳۹۳: ۲۰). بافت‌های فرسوده بخش میانی در مجموع دربرگیرنده فضاهایی است که به لحاظ تاریخی به آغاز فرایند شهری شدن کشور طی سال‌های ۴۵-۱۳۳۲ باز می‌گردند. این فضاها قبل از تشدید شهرنشینی و شهرگرایی و تحقق طرح‌های جامع شهری، نظم کالبدی فضایی خود را بازیافته‌اند (حبیبی، ۱۳۷۵: ۱۷۹-۱۸۶).

بالا بودن میزان درآمد در مراکز شهرها به واسطه مرکزیت جغرافیایی و خدمات بهتر و تداوم این جریان در ادوار گذشته بر میزان فرسودگی کالبدی بافت افزوده است؛ به طوری که حرکت‌های اجتماعی مهاجرت را در این مراکز به نحوی رقم زده است که ساختار جمعیتی و اجتماعی را تحت تأثیر قرار داده است و در نتیجه، فرآیند رکود و تنزل مشکلات شهری دوچندان می‌شود (احمدی، ۱۳۸۲: ۴۵). این فضاها از آنجا مفهوم میانه می‌یابند که با بافت‌های بعدی بلافاصله که در محدوده زمانی ۱۳۵۷-۱۳۴۵ تکوین یافته‌اند، حاصل تجزیه شدید سازه‌های «اجتماعی-اقتصادی» کشور نیستند و از این رو ویژگی‌های حدواسطی را در نسبت با «کالبد-محتوای» بافت‌های قدیم و بعدی دارند.

به عبارت دیگر، این نوع از بافت‌ها به‌طور نسبی ارزش‌های «اجتماعی-فرهنگی» دیروزین

را در خود دارند و از حیث کالبدی نیز از ارزش‌های شهرسازی دیروز تبعیت می‌کردند. این خود وجهی است که می‌تواند برآیندی از دو نظام قدیم و جدید در حوزه‌های اجتماع و فضا تلقی گردد (باقریان، ۱۳۸۹: ۱۴۲).

بنابراین، با توجه به آنچه در رابطه با شهر خلاق و بافت میانی گذشت، هدف از این تحقیق بررسی جایگاه شهر خلاق در بازآفرینی و سامان‌دهی بافت میانی شهرها می‌باشد.

۲. روش تحقیق

این تحقیق از نظر روش تحقیق توصیفی می‌باشد. با توجه به اهداف تحقیق و موضوعات مورد بررسی، نوع تحقیق کاربردی و روش بررسی آن، «توصیفی-تحلیلی» می‌باشد. برای انجام آن مطالعات سازمان‌یافته به صورت کتابخانه‌ای و اسنادی، بررسی متون و مقالات گوناگون به مطالعه ادبیات و سوابق مسئله و موضوع تحقیق در زمینه شهر خلاق و بافت میانی پرداخته شده است.

۳. پیشینه پژوهش

در زمینه شهر خلاق و بافت میانی می‌توان به طور خلاصه به برخی از منابع و مطالعات انجام شده اشاره کرد.

۱.۳. مطالعات خارجی

لندری و بیانچینی^۱ (۱۹۹۵) کتاب شهرهای خلاق را منتشر کردند که در آن مفهوم شهرهای خلاق به عنوان عکس‌العملی در مقابل مسائل شهری در مواجهه با بحران شهری بین‌المللی که در مرحله گذار به فراصنعتی و اقتصاد جهانی رخ داده است، در نظر گرفته می‌شود. به نظریه‌ی ایدئولوژی، به برنامه‌ریزی برای دوری از چارچوب سنتی برنامه‌ریزی فیزیکی به سمت بهبود محیط‌های شهری و ایجاد جوّی خلاق و زیرساخت‌هایی نرم از طریق مشارکت‌های نو، مسئولیت می‌دهد.

فلوریدا^۱ (۲۰۰۲) که مبدع مفهوم طبقه خلاق است، نگاه خود را به نقش خلاق افراد در عصر خلاقیت سوق می‌دهد. وی معتقد است دیگر مانند گذشته بنیان‌های اقتصاد جوامع بر شرکت‌ها و مؤسسات بزرگ استوار نیست و در مقابل نقش افراد در اقتصاد پررنگ‌تر می‌شود. به اعتقاد فلوریدا، امروز شهرها علاوه بر فضای مناسب برای کسب‌وکار، به فضای مناسب برای افراد نیز نیاز دارند.

فلوریدا در مطالعات خود شاخص‌هایی برای سنجش جذابیت شهر برای جلب و سکونت افراد خلاق تعریف کرده است. شاخصه متمایز کننده طبقه خلاق، درگیر شدن این گروه با کاری است که عملکردش خلق فرم‌های جدید معنادار است.

پرات^۲ (۲۰۰۶) به عنوان متخصص سیاست‌های خوشه‌ای برای صنایع فرهنگی و خلاق معتقد است که برای بقا در بازار جهانی ضروری است که این صنایع به طور شبکه‌ای با هم در ارتباط باشند به عبارت دیگر، صنایع خلاق که مایه حیات خلاقیت، مهارت و استعداد افراد برای شکل دادن به خوشه‌ها هستند باید در مکان بروز داشته باشند، مکانی که بتواند خلاقیت را تغذیه کند و پرورش دهد. در تئوری شهر خلاق، محیط خلاق و ساختار اجتماعی خلاقیت و از آن بالاتر بافت اجتماعی، فرهنگی و جغرافیایی است که برای ترکیب این گونه صنایع در سیاست‌های شهری حیاتی است.

اسکات^۳ (۲۰۰۶) در پژوهش خود با عنوان «شهرهای خلاق: موضوعات مفهومی و پرسش‌های راهبردی» اندیشه گسترده و مجادله‌آمیزی را پیرامون طبیعت و اهمیت شهرهای خلاق ارائه داده و در میان تغییرات اخیر در فناوری، ساختارهای تولید، بازارهای کار و اجتماعات مکانی پویا به دنبال جای‌گزینی مفهوم شهر خلاق است و هم‌چنین به دنبال آن است که نشان دهد چگونه ساختارهای اقتصادی نوین، گونه‌های خاص از نوآوری‌های اقتصادی و فرهنگی را در شهرهای خلاق نمایان کند.

کاستا^۴ و همکاران (۲۰۰۷) در پژوهش خود با عنوان «بحث در مورد حکم‌روایی شهر

1. Charles Landry and Franco Bianchini

2. Andy Pratt

3. Allen. J. scott

4. Costa et all

خلاق: چشم‌اندازهایی برای اقدام عملی» به معرفی شهر خلاق پرداخته‌اند. مؤلفین معتقدند که پیاده‌سازی پروژه‌های مربوط به شهرهای خلاق در سراسر جهان به حکم‌روایی شهری تبدیل شده است. در نهایت این پژوهش چند گونه‌آزمایشی برگرفته از مطالعات موردی و سازوکارهای حکم‌روایی به منظور فهم پویایی‌ها برای پربار کردن دانش در شهر قلمروهای خلاق شایسته و انطباق آنها با مورد مطالعه‌شان یعنی شهروندان کشور پرتغال را مورد بررسی قرار داده است.

مک‌گراهان^۱ و وجان (۲۰۰۷) در پژوهشی با عنوان «طرح مجدد طبقه خلاق برای بررسی جریان‌ات رشد در نواحی شهری و روستایی» با تأکید و الهام از کار فلوریدا، بر اینکه افراد طبقه خلاق به سمت مناطقی کشیده می‌شوند که از سطح بالایی از کیفیت زندگی برخوردار باشد تأکید شده است. در این بررسی مؤلفین بر طبق یافته‌های خود معتقدند که بررسی مجدد مشاغل خلاق فلوریدا با استفاده از اندازه‌گیری جدیدی که آنها انجام داده‌اند، با توسعه منطقه‌ای سازگارتر است.

ساساکی^۲ (۲۰۰۸) در مطالعه خود با عنوان «توسعه شهرهای خلاق از طریق شبکه» به بررسی اینکه آیا شهرهای جهانی به سوی شهرهای خلاق حرکت کرده و هم‌چنین اینکه چرا فرهنگ و خلاقیت به مرکز سیاست شهری نقل مکان کرده و هم‌چنین به بررسی تجارب شهرهای جهانی که به سمت شهر خلاق حرکت کرده‌اند، پرداخته است؛ وی مهم‌ترین عامل را برای ترویج شهرهای خلاق تأسیس برنامه‌های تحقیقی و آموزشی برای توسعه منابع انسانی ضروری می‌داند.

جاکوب^۳ (۲۰۱۰) در پژوهشی با عنوان «ساخت محله خلاق: امیدها و محدودیت‌های سیاست‌گذاری (خط‌مشی) شهر خلاق در برلین» بر سیاست‌گذاری‌های توسعه شهری اخیر بر تأسیس شهرهای خلاق تأکید بسیاری داشته است. این مقاله توسعه در برلین را به عنوان نمونه‌ای از وعده‌ها و محدودیت‌های ابتکاری شهر خلاق ارائه می‌کند. او اشاره می‌کند شهر خلاق وعده می‌دهد که شهر جدیدی باشد، دگرگون‌شونده از راه‌های عرف موجود در

---

1. Mcgranhn and Wojan

2. Masayuki Sasaki

3. Doreen Jakob

شهرسازی، به شهری که در آن خلاقیت و زیست‌پذیری برای همگان لحاظ شود. اما، این هدف اغلب دست‌یافتنی نیست و حتی لزوماً دنبال هم نشده است. این پژوهش فراخوانی است برای بازدید سراسری و تجدید نظر در مدل شهر خلاق که در آن مساوات و نه پیشرفت و مرکز‌گرایی، در مرکز آن قرار گرفته است. چنین رویکردی شامل تصویب خلاقیت نه به عنوان استراتژی توسعه شهری بلکه به عنوان حقوق انسانی می‌شود.

۲.۳. مطالعات داخلی

بهرامی‌نژاد (۱۳۸۲) در پایان‌نامه‌ای با عنوان شناخت و ارزیابی کیفیت محیط شهری در بافت میانی شهرها به بررسی کیفیت محیط شهری بافت میانی شهر شیراز پرداخته است و در نهایت بافت میانی شیراز را دارای کیفیت محیط شهری نسبتاً نامناسب ارزیابی کرده است و برای بالا بردن کیفیت محیط شهری در محدوده پیشنهادهایی به صورت کلی ارائه کرده است.

وفایی (۱۳۸۶) به این نتیجه رسیده است که علاوه بر اینکه شهر کاشان به عنوان شهر تاریخی شناخته شده است، آنچه سبب تغییر فرم بافت قدیم شهر کاشان شده است و موجب فرسوده شدن بافت شده تغییر ساختار کلی شهر از تک‌هسته‌ای به چندهسته‌ای بوده است. رفیعیان (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «درآمدی بر مناطق و شهرهای خلاق» به تبیین مفهوم شهر خلاق با سرفصل‌هایی چون جایگاه نظریه مناطق خلاق در روند برنامه‌ریزی منطقه‌ای سده اخیر، خاستگاه نظری مناطق خلاق، سابقه شهرهای خلاق در ایران و جهان، تبیین مفهومی مناطق و شهرهای خلاق، ویژگی‌ها و عناصر مناطق و شهرهای خلاق، راهبرد شهر خلاق و ... پرداخته شده است.

در ادامه هفت زمینه اولویت‌های شهرهای خلاق شامل ادبیات، سینما، موسیقی، مهارت و هنر فولک، طراحی، هنرهای رسانه‌ای و تغذیه توضیح داده شده است. در پایان نیز نتیجه برشمردن قابلیت‌ها و شرایط یک شهر برای تبدیل شدن به شهر خلاق و ویژگی‌های شهرهایی که به شبکه شهرهای خلاق پیوسته‌اند بیان شده است.

رفیعیان و همکاران (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «شناسایی پهنه‌های زمینه‌ساز توسعه خلاق بافت‌های فرسوده با رویکرد گردشگری در برنامه‌ریزی شهری؛ نمونه موردی: محله امامزاده یحیی، ناحیه ۲، منطقه ۱۲ شهرداری تهران» با بررسی نظریات نوین توسعه، به ویژه

توسعه خلاق با رویکرد گردشگری و تدوین مدل (SZCD)، که مدلی برای شناسایی پهنه‌های زمینه‌ساز توسعه خلاق بافت فرسوده با رویکرد گردشگری در برنامه‌ریزی شهری با استفاده از تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) است. در ادامه نیز عوامل، معیارها و شاخص‌های مدل، در محدوده‌ی امامزاده یحیی را استخراج کرده و در پایان نیز نتیجه در قالب پهنه‌ساز توسعه خلاق یا کانون مداخله در بافت معرفی شده است.

زنگی‌آبادی و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان بررسی رویکرد بازآفرینی شهری با استفاده از مدل SWOT نمونه‌ی موردی: بافت مرکزی شهر مشهد، به بررسی مفهوم بازآفرینی پایدار شهری و عوامل اساسی برای افزایش این پایداری در بافت‌های شهر پرداخته‌اند و با استفاده از تکمیل پرسش‌نامه در بافت مرکزی شهر به این نتیجه رسیده‌اند که باید در نحوه اجرای طرح‌های احیای شهری بازنگری و مشارکت به‌عنوان عاملی مهم در پایداری طرح‌ها در نظر گرفته شود.

زیاری و همکاران (۱۳۹۱) به بررسی بافت میانی شهرها، ظرفیتی برای حرکت به سمت الگوی شهر فشرده (مورد: شهر بجنورد) پرداخته‌اند که این تحقیق براساس روش «توصیفی-تحلیلی» و با استفاده از تکنیک SWOT انجام شده است.

مطالعات نشان می‌دهد که شهر بجنورد تحت تأثیر عوامل مختلف تاریخی، اجتماعی و اقتصادی به ساختاری با سه بافت قدیمی، میانی و بیرونی رسیده است.

نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که بافت میانی شهر بجنورد در مقایسه با بافت مسئله‌دار قدیمی و بافت بیرونی برخوردار از سکونت‌گاه‌های غیررسمی، از پتانسیل بالاتری برای ترکیب کاربری‌ها و متراکم‌سازی شهری برخوردار است که با برنامه‌ریزی مناسب می‌تواند نقطه آغازی برای حرکت به سمت پایداری در توسعه شهری باشد.

قربانی و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «شهرهای خلاق، رویکردی فرهنگی در توسعه شهری» با رویکردی «توصیفی-تحلیلی»، مفاهیم کلیدی و ابعاد مختلف موضوع شهرهای خلاق را مورد بحث قرار دادند.

مؤلفین معتقدند شهر خلاق رویکردی فرهنگی در توسعه شهری است. در این رویکرد شهر باید بتواند محیطی جذاب برای جذب و پرورش استعدادها، نوآوری‌ها و ایده‌ها باشد و بتواند از ایده و خلاقیت افراد چه افراد خاص و ویژه مثل هنرمندان، دانشمندان، نویسندگان و چه

از ایده‌های شهروندان عادی در جهت حل مسائل اساسی و نیز در جهت پایه‌ریزی رشد و توسعه‌ای خلاق بهره‌بردار.

در نهایت اگر شهری موفق به جذب افراد خلاق و به کارگیری آنها در مدیریت، اقتصاد و صنایع فرهنگی باشد می‌تواند در صحنه رقابت و توسعه اقتصادی نیز موفق عمل نماید.

سلمانی مقدم و سمیعی (۱۳۹۳) به بررسی و شناسایی انواع بافت‌های شهری در شهر سبزوار پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که با بررسی ساختار کالبدی شهر سبزوار می‌توان بافت‌های شهری شامل بافت قدیمی، بافت میانی، بافت جدید، بافت پیرامونی، بافت اقماری و بافت نیمه‌روستائی را در این شهر مشاهده نمود.

آنچه حائز اهمیت است توجه به حفظ هویت شهری با حفظ بافت قدیمی و تاریخی شهر و تفاوت در نوع برنامه‌ریزی شهری در هر یک از بافت‌های موجود در شهر می‌باشد.

موسوی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «رتبه‌بندی محلات شهر سردشت از نظر حرکت به سوی خلاقیت با تأکید بر تحقق شهر خلاق با استفاده از تاپسیس و ANP» به بررسی مؤلفه‌های شهر خلاق در محلات شهر سردشت، در راستای حرکت به سوی ایجاد محلات خلاق پرداخته است.

در این پژوهش در مدل ANP معیار نوآوری بیشترین تأثیر را در حرکت یک محله به سمت محله خلاق در شهر سردشت داشته است.

هم‌چنین بر اساس مدل TOPSIS محلات استادیوم و آزادگان در شاخص‌های مورد مطالعه در بالاترین سطح از نظر میزان خلاقیت قرار دارند.

مختاری ملک‌آبادی و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «سطح‌بندی مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان از لحاظ شاخص‌های شهر خلاق با استفاده از مدل‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای» با استفاده از روش «توصیفی-تحلیلی»، مدل تاپسیس و نرم‌افزار SPSS شاخص‌های شهر خلاق را در مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان با دوازده فاکتور از شاخص‌های شهر خلاق رتبه‌بندی و سطح‌بندی نموده‌اند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که بهترین وضعیت از لحاظ این شاخص‌ها مناطق ۱، ۵، ۳، ۶ و کمترین را از لحاظ این شاخص‌ها مناطق ۱۳ و ۱۴ داشته است. در نهایت مؤلفین بر این باورند به طور کلی شهر اصفهان، با توجه به تحلیل‌های انجام‌شده پتانسیل حرکت به سمت شهرهای خلاق را داراست.

محمد صالحی و همکاران (۱۳۹۳) به بررسی به‌سازی «کالبدی-محیطی» بافت مرکزی شهر با رویکرد توسعه شهری پایدار (مطالعه موردی: بافت مرکزی شهر خرم‌آباد) پرداخته‌اند. هدف اصلی این تحقیق با توجه به وسعت دامنه مشکلات این بافت‌ها، رسیدن به اهداف توسعه پایدار در به‌سازی آن می‌باشد.

این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ روش، «توصیفی-پیمایشی» می‌باشد. نتایج تحقیق بیانگر آن است که مشکلات کالبدی و پس از آن، به ترتیب مشکلات زیست محیطی، معضلات اجتماعی، معضلات اقتصادی و مدیریتی بیشترین درصد معضلات را به خود اختصاص داده است.

شبانوی و ایزدی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «رویکردی نوین به بازآفرینی شهر خلاق» به دنبال تدقیق ادبیات شهر خلاق و تبیین جایگاه آن در بازآفرینی فرهنگ مبنای هستند. بدین منظور این پژوهش با روش «توصیفی-تحلیلی»، نظریه شهر خلاق و راهبردهای برآمده از آن را مورد بررسی قرار داده است.

یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که توجه به دو عامل اصلی فرهنگ و اقتصاد (رقابت) در بستر ویژگی‌های مکانی، ارتباط عمیقی بین نظریه شهر خلاق و بازآفرینی شهری پدید آورده است. این تحقیق سازوکار چنین ارتباطی را در قالب یک مدل مفهومی ارائه نموده است؛ این مدل مفهومی می‌تواند راهبردهایی برای عملیاتی نمودن نظریه شهر خلاق به‌عنوان رویکرد مداخله در بافت‌های هدف برنامه‌های به‌سازی و نوسازی شهری ارائه دهد.

۴. اهداف تحقیق

- شناخت ویژگی‌های شهر خلاق و بافت میانی؛
- بررسی نقش شهر خلاق در بازآفرینی بافت میانی شهرها.

۵. تعاریف، مفاهیم و مبانی نظری تحقیق

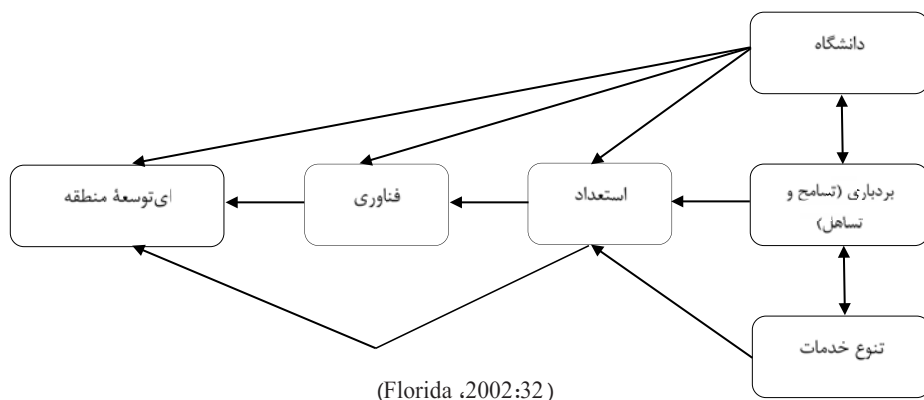
۱.۵. شهر خلاق

ایده شهر خلاق مبحثی جدید و مورد توجه در حوزه مطالعات شهری و به ویژه مدیریت شهری بوده و بر بهتر شدن محیط زندگی و ارتقای کیفیت زندگی به واسطه تفکرات نو شهروندان تأکید دارد.

این ایده برای مدیران، برنامه ریزان و شهرسازان باعث گسترش افق دید و تحلیل راهکار در مواجهه با مسائل شهر می شود و به تنوع علایق و عقاید در پهنه شهر احترام می گذارد. هم چنین ایجاد شهرهای خلاق باعث رونق و شکوفایی حیات شهری می گردد که این خود سطح مناسبات یک شهر را در پیوند با سایر شهرها در مقیاس ملی و فراملی گسترش می دهد (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۷).

از جمله ویژگی های عمومی شهر خلاق این است که مکانی جذاب برای کار کردن و زندگی شهروندان خود (خصوصاً نسل جوان)، مکانی جذاب برای گردشگران (صنعت توریسم)، توانمند در شکوفایی بخش های مختلف اقتصادی (از راه به کارگیری فناوری و مدیریت صحیح آن) و هم چنین مرکز جذب بنگاه های مختلف نوظهور (خوشه ها و مراکز تحقیقاتی به ویژه در زمینه فناوری برتر) می باشد (مختاری ملک آبادی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰۶). در حقیقت فلسفه شهر خلاق این است که در هر شهری همیشه ظرفیتی بسیار بیشتر از آنچه در وهله اول تصور می شود، وجود دارد (سعیدی، ۱۳۸۹: ۵).

۲.۵. شاخص‌های شهر خلاق

۳.۵. بازآفرینی

در ادبیات اخیر دنیا، واژه بازآفرینی شهری به عنوان یک واژه عام که مفاهیم دیگری نظیر به سازی، نوسازی، بازسازی، توانمندسازی و روان بخشی شهری را در بر می گیرد، به کار می رود. بازآفرینی شهری به مفهوم احیاء، تجدید حیات و نوزایی شهری و به عبارتی دوباره زنده شدن شهر است. در بازآفرینی شهری، توسعه شهری به مفهوم رشد کمی عناصر کالبدی شهر برای اسکان جمعیت و ارتقاء کیفیت زندگی، در قالب طرح های توسعه شهری رخ خواهد داد (آیینی، ۱۳۸۸:۷).

بازآفرینی نوعی نگاه مداخله ای است که با نگاه به گذشته و بدو پاکسازی هویت های تاریخی دوره های مختلف به خلق هویتی جدید متناسب با شرایط زندگی مردمان عصر حاضر می اندیشد. در واقع دهه ۱۹۹۰ به بعد چارچوبی جدید برای فرآیند تجدید حیات شهری فراهم کرد که بر اساس آن و در تعریفی جدید، مرمت شهری مفهومی جامع است که به معنای بهبود وضعیت نواحی محروم در جنبه های اقتصادی، کالبدی، اجتماعی و فرهنگی است (حاجی پور و خلیلی، ۱۳۸۷:۳۵۱).

۴.۵. بافت

بافت شهر بیانگر دانه بندی فضاهای کالبدی، شبکه ارتباطی و نحوه دسترسی ها، چگونگی توزیع فعالیت ها و در نهایت شکل گیری و گسترش شهر در طول تاریخ می باشد (Chap-in, 1979:47). به نقل از محمدصالحی و همکاران، (۱۳۹۳).

۱.۴.۵. بافت شهری

منظور از بافت شهری سنتزی است از تمام اجزای کالبدی. بافت شهری یک کل ارگانیک است که در سطوح وضوح متمایز قابل مشاهده است در کلی ترین سطح، بافت را می توان سازمان خیابان ها و بلوک ها توصیف کرد (Kropf, 1996, 14) (به نقل از ذاکر حقیقی و همکاران، ۱۳۸۹). به طور خلاصه بافت شهری حالات مختلف همجواری و فضاهای پرو خالی در ترکیبات مختلف و همچنین نحوه قطعه بندی اراضی مشخص کننده است (حبیب، ۱۳۸۴: ۴). انواع بافت های شهری: پیکره کالبدی شهر به سه بافت قدیمی، میانی و بیرونی تقسیم می شود (علی آبادی، ۱۳۸۸: ۱۸۳-۱۷۳).

۱.۱.۴.۵. بافت قدیمی: بافتی است که گرداگرد هسته اولیه شهرها یا بافت تاریخی تنیده شده است. در ایران بخش هایی از شهر که زمان شکل گیری آن به اواخر دوره قاجار تا اوایل قرن حاضر می رسد، از نظر سبک شهرسازی و معماری ویژگی های اصیل و سنتی در آن حاکم است (حائری، ۱۳۷۱: ۲۷).

هم چنین این بخش به لحاظ چسبندگی کالبد عناصر شهری و واحدهای مسکونی، منسجم ترین بافت شهر است و سبک ساخت وسازها در این بافت، در هماهنگی و انطباق با شرایط اقلیمی منطقه می باشد (علی آبادی، ۱۳۸۸: ۱۸۳-۱۷۳). این بافت عمدتاً شامل محلات شکل گرفته تا قبل از قرن حاضر می باشد. از ارزش های قابل ذکر این بافت، انطباق استخوان بندی اصلی شهر بر محدوده این بافت است (زیاری، ۱۳۹۱: ۲۲۷-۲۲۶).

۲.۱.۴.۵. بافت میانی: آنچه که به شهر در دوران تحولات و تغییرات دوران پهلوی اول و دوم اضافه می شود، بافت میانی نام دارد. بخش میانی در حاشیه بافت قدیم نه به کندی بافت قدیم و نه با سرعت بافت جدید شکل گرفته است؛ لذا بخش میانی هم در بسیاری از موارد مانند بخش درونی واجد ارزش است (حبیبی، ۱۳۹۱: ۶۶). شکل گیری بافت میانی،

مربوط به تحولات شهرنشینی دهه‌های آغازین قرن حاضر می‌باشد. شکل‌گیری این بافت در ارتباط با شرایط خاص شهرسازی روز از نظم و قاعده خاصی پیروی می‌کند. این بافت چسبیده و به‌طور هماهنگ با بافت قدیمی به شکل شعاعی از محدوده بافت قدیم به سمت خارج در جهات مختلف گسترش یافته است.

بافت میانی دارای انسجام کالبدی مطلوبی است و سیمای شهر در این بافت وضعیت مناسب‌تری نسبت به بافت قدیم و بافت جدید دارد. جهت‌گیری و معماری ساخت‌وسازها نیز تا حدودی در هماهنگی با ویژگی‌های اقلیمی منطقه است. متوسط قطعات مسکونی در این بافت بالای ۲۷۰ متر مربع مساحت دارد که بهترین وضعیت را در سطح شهر دارا می‌باشد. از جمله مزایا و پتانسیل‌های این بافت می‌توان از وضعیت مناسب شبکه دسترسی‌ها و نظم هندسی مناسب آن، وضعیت نسبتاً مناسب کاربری‌های خدمات عمومی، با دوام بودن عمده واحدهای مسکونی، تعادل نسبی تراکم‌های ساختمانی و جمعیتی می‌توان نام برد. از محدودیت‌ها نیز باید به کمبود کاربری‌های تجاری در محلات این محدوده، وجود کمربندی‌های شمالی و جنوبی شهر با انواع کاربری‌های ناسازگار در حاشیه آنها و کاربری‌های نظامی اشاره کرد (زیاری، ۱۳۹۱: ۲۲۷-۲۲۶).

به عبارت دیگر، این نوع از بافت‌ها به‌طور نسبی ارزش‌های «اجتماعی-فرهنگی» دیروزین را در خود دارند و از حیث کالبدی نیز از ارزش‌های شهرسازی دیروز تبعیت می‌کردند. این خود وجهی است که می‌تواند برآیندی از دو نظام قدیم و جدید در حوزه‌های اجتماع و فضا تلقی گردد (باقریان، ۱۳۸۹: ۱۴۲).

۳.۱.۴.۵. بافت بیرونی: بافت بیرونی شامل مناطق گسترش یافته خارج از کمربندی‌ها می‌باشد. این بافت که محلات برنامه‌ریزی شده با الگوی طراحی شطرنجی، محلات خودرو با عملکرد روستایی و روستاهای ادغام شده در جریان توسعه کالبدی شهر را در بر می‌گیرد، محصول توسعه سریع و ناموزون شهر پس از دهه چهل، به‌ویژه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی می‌باشد.

این بافت‌های جدید شهری عمدتاً در عدم پیوند کالبدی مناسب با پیکره شهر می‌باشند و انسجام لازم را ندارند. از مزایا و پتانسیل‌های این بافت باید از وجود برخی محلات برنامه‌ریزی شده (شهرک‌ها) با بافت هندسی، تراکم پایین جمعیتی و اراضی بایر زیاد نام

برد (زیاری، ۱۳۹۱: ۲۲۷-۲۲۶). این بافت‌های جدید شهری عمدتاً در عدم پیوند کالبدی مناسب با پیکره شهر می‌باشند و انسجام لازم را ندارند.

تراکم‌های جمعیتی و ساختمانی در مناطق مختلف این بافت از یکنواختی خاصی تبعیت نکرده و کاملاً متفاوت می‌باشند. از مزایا و پتانسیل‌های این بافت باید از وجود برخی محلات برنامه‌ریزی شده (شهرک‌ها) با بافت هندسی، تراکم پایین جمعیتی و وجود اراضی بایر زیاد نام برد ولی محدودیت‌هایی از قبیل وجود محلات حاشیه‌نشین و روستایی، نارسایی تأسیسات زیربنایی، سرانه پایین کاربری‌های خدماتی، وجود برخی کاربری‌های مزاحم مثل فرودگاه، صنایع، گورستان و اراضی سیل‌گیر نیز این بافت را فرا گرفته است (کاوش معماری، ۱۳۸۶).

۶. دیدگاه‌ها و نظریه‌های مختلف در ارتباط با شهر خلاق

شهر خلاق نیز مانند همه مفاهیم «اقتصادی-اجتماعی» بر اساس دیدگاه‌های متفاوتی که بر ایدئولوژی خاصی استوار است، شکل می‌گیرد. سه دیدگاه در این زمینه وجود دارد که به اختصار نگاهی به آنها خواهیم داشت.

۱.۶. دیدگاه سوسیال دموکرات

به طور کلی پیروان این دیدگاه معتقدند که هر فرد باید یک شهروند خلاق باشد. این دیدگاه بیشتر در کشورهای اسکاندیناوی مورد توجه قرار گرفته است. در این دیدگاه شهر باید دارای حکومت شهری بسیار قوی باشد تا واحدهای صنعتی تحت سیاست کلان حکومت شهری پیش روند. در این شهرها افراد کمتر جابجا می‌شوند، و فعالیت‌های اجتماعی بسیار به هم آمیخته است.

در تعلیم و تربیت و بهداشت شهروندان سرمایه‌گذاری زیادی می‌شود و سعی در ساخت منطقه‌ای است که از نظر اقتصادی متخصص باشد. در این دیدگاه مهم‌ترین هدف شهر خلاق، تولید ثروت برای افزایش میزان رفاه شهروندان است. مهم‌ترین نمونه این شهرها، کالندبرگ، شهری در ۴۲۰ کیلومتری کپنهاگ است، که بیش از ۴۰ صنعت مهم جهان، از جمله بزرگ‌ترین کارخانه تولید انسولین، یکی از بزرگ‌ترین پالایشگاه‌های اروپا و یکی از بزرگ‌ترین مراکز پرورش ماهی دنیا در آن وجود دارد.

این شهر دارای یک مرکز تولید برق زغال سنگی است که آلاینده‌های بسیار کمی تولید می‌کند. پایه‌های این شهر در سال ۱۹۶۰، در حالی بنیان گذاشته شد که تنها دو مرکز مهم تولید برق و شهرداری در آن ساخته شده بود. آنها به این نتیجه رسیدند که باید شهری را بنیان‌گذاری کنند که همه منابع فعال در آن میان دو مرکز یاد شده شکل گیرد.

هم‌چنین در این شهر هر کارخانه‌ای از ضایعات سایر کارخانه‌ها استفاده می‌کند تا میزان تولید آلاینده‌ها در آن کاهش یابد. به‌طور کلی، در این شهر هیچ‌گونه رویارویی بین بخش خصوصی و دولت وجود ندارد. سالانه برای پشتیبانی از چنین شهر خلاق که دارای جمعیتی معادل ۵/۷ میلیون نفر می‌باشد، ۸۰ میلیون دلار از سوی دولت‌ها هزینه می‌شود.

۲.۶. دیدگاه نئوکلاسیک

این دیدگاه نقطه مقابل دیدگاه سوسیال دموکرات است که بر اساس آن همه چیز دارای مبنای اقتصادی می‌باشد. طرفداران این دیدگاه عقیده دارند که همه چیز در جامعه، خرید و فروش می‌شود. آنها انسان را به‌عنوان موجودی فاقد اخلاق فرض می‌کنند که تنها یک هدف دارد و آن هم چیزی نیست جز افزایش منافع خویش. در واقع جامعه، محلی است برای تکاپوی این افراد. به عبارتی دیگر جامعه‌ای وجود ندارد؛ جامعه صرفاً بازاری است که افراد در آن خرید و فروش می‌کنند.

از دیدگاه آنان کالای عمومی تنها چیزهایی است که قابل تقسیم نباشد و با استفاده یک نفر از آنها، شانس افراد دیگر زایل نشود. هم‌چنین آنها عقیده دارند در مدل سوسیال دموکرات‌ها، بسیاری از منابع هدر می‌رود.

و به همین دلیل است که در آمریکا بیشترین میزان جابجایی و حمل‌ونقل صورت می‌گیرد، چرا که مردم خدمات شهری را خریداری می‌کنند. به عقیده آنها این سیستم از این منظر که اختلاف طبقاتی ایجاد می‌کند بسیار عادلانه است.

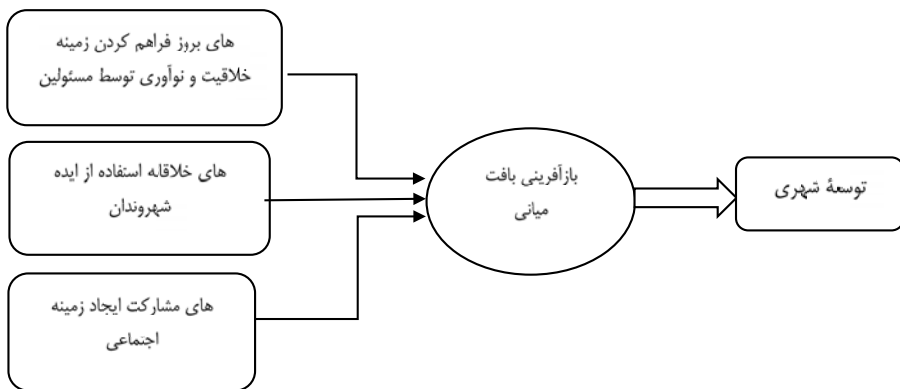
بیکاری در این جوامع یک حسن به‌شمار می‌آید. چون هر چه بیکاری بیشتر باشد، به این معناست که هزینه نیروی انسانی پائین‌تر می‌آید و این اختلاف سطح بازار سبب ایجاد جریان می‌شود.

آنها با سیستم دولتی مخالفند و فردگرایی را تشویق می‌کنند. پروژه‌های دراز مدت در این

دیدگاه کاربرد کمتری دارد. نمونه بارز این تفکر در شهر شفیلد انگلستان رایج است. جایی که شکست این دیدگاه در آن سبب روی گردان شدن کارشناسان از این دیدگاه شده است.

۳.۶. دیدگاه کنزین

این دیدگاه دارای تفکری میانه است و عقیده دارد هر دو دیدگاه یاد شده دارای نقاط ضعف است و تنها در صورتی که در هم ادغام شوند نتیجه مطلوبی به دست خواهد آمد (رضاییان و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۳-۸۱).

۷. نتیجه گیری

مفهوم شهر خلاق را می توان رویکردی جایگزین برای احیای شهری و تفکری جایگزین برای نگاه به شهر دانست. ایده شهر خلاق بر این موضوع تأکید دارد که می توان با رفع محدودیت ها و موانع فیزیکی، اجتماعی و فرهنگی و ... از شهرها، با استفاده خلاقیت و نوآوری می تواند باعث رشد و توسعه اقتصادی شهرها و توسعه پایدار آنها شود. بنابراینچه گذشت می توان گفت با توجه به تمرکز انواع فعالیت های تجاری، اقتصادی و فرهنگی در بافت میانی شهرها و بروز انواع مشکلات کالبدی، زیست محیطی، مشکلات ترافیکی و ... نیاز به سامان دهی این قسمت از شهر بیش از پیش احساس می شود. از طرف دیگر، بافت میانی شهرها در بیشتر موارد در برگیرنده فرهنگ و هویت و به طور کلی آیینهای گذشته شهر می باشد و حفظ و نگاهداشت این بخش امری مهم است. در نتیجه می توان گفت رویکرد شهر خلاق با وجود دیدگاه های مختلف و استفاده از ایده های خلاقانه

شهروندان و ایجاد زمینه‌های افزایش مشارکت می‌تواند راهکاری مناسب در چاره‌جویی و رفع معضلات این بخش از شهر باشد.

۸. منابع

- احمدی، حسن. (۱۳۸۲). موانع مشارکت شهروندان در فرآیند شهرسازی، همایش مسائل شهرسازی، شیراز.
- آیینی، محمد. (۱۳۸۸). بازآفرینی بافت‌های فرسوده، روزنامه‌ی ایران اقتصادی، ۸۸/۷/۸، ص ۲۲.
- باقریان، محمد صابر. (۱۳۸۹). بازشناسی قابلیت‌های نوسازی در بافت‌های فرسوده بخش میانی بر پایه‌ی ویژگی‌های اجتماع و فضا، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۳، صص ۱۵۶-۱۴۱.
- بهرامی‌نژاد، دهقان. (۱۳۸۲). شناخت و ارزیابی کیفیت محیط شهری در بافت میانی شهرها، مطالعه‌ی موردی: بافت میانی شهر شیراز، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.
- پارت، مهندسین مشاور. (۱۳۸۳). طرح تفصیلی شهر بجنورد وزارت مسکن و شهرسازی.
- حاجی پور، خلیل. خلیلی، احمد. (۱۳۸۷). رهیافتی بر پیوستارهای «سیاسی-محتوایی» در مفهوم مرمت شهری، اولین همایش بافت‌های فرسوده شهری، چشم‌انداز توسعه پایدار، ارزش‌ها و چالش‌ها. اهواز، صص ۳۵۴-۳۴۲.
- حائری، محمدرضا. (۱۳۷۱). طراحی کالبدی شهرهای ایرانی، مجموعه مقالات سمینار تداوم حیات در بافت قدیم شهرهای ایران. انتشارات دانشگاه علم و صنعت.
- حبیب، فرخ. (۱۳۸۴). جزوه درس شکل‌شناسی شهری، دوره‌ی دکترای تخصصی شهرسازی، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران.
- حبیبی، کیومرث. پوراحمد، احمد. مشکینی، ابوالفضل. (۱۳۸۶). به‌سازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری. تهران: نشر انتخاب.
- رحیمی، محمد. مردعلی، محسن. داه‌ها، الهام. فلاح‌زاده، عبدالرسول. (۱۳۹۲). شهر خلاق (مبانی نظری و شاخص‌ها)، نشریه‌ی دانش شهر، (۱۹۶)، صص ۳۸-۹.
- رضاییان قراگوزلو، علی. قادری، اسماعیل. میرعباسی، رمضان. (۱۳۹۱). برنامه‌ریزی شهر خلاق، تهران: انتشارات آذرخش.

- زنگی آبادی، علی. غلامی، یونس. موسوی، سید علی. (۱۳۹۰). بررسی رویکرد بازآفرینی شهری با استفاده از مدل SWOT نمونه موردی: بافت مرکزی شهر مشهد، **جغرافیا (فصلنامه علمی-پژوهشی) «انجمن جغرافیای ایران»**، سال نهم، شماره ۳۰، صص ۷۶-۵۷.
- زیاری، کرامت الله. پارسی پور، حسن. علی آبادی، نسرين. (۱۳۹۱). بافت میانی شهرها ظرفیتی برای حرکت به سمت الگوی شهر فشرده، **مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای**، شماره ۱۹، - سعیدی، هادی. (۱۳۸۹). شهر خلاق، ماهنامه «پژوهشی-آموزشی» شهرداری ها، سال ۱۱، شماره ۱۰۰، صص ۱۱-۵.
- علی آبادی، نسرين. (۱۳۸۸). بررسی الگوی توسعه شهر بجنورد با تأکید بر برنامه ریزی فضاهای مسکونی. پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه پیام نور تهران.
- فجر و توسعه، مهندسین مشاور. (۱۳۸۷). طرح امکان سنجی بلندمرتبه سازی شهر بجنورد، وزارت مسکن و شهرسازی.
- کاوش معماری، مهندسین مشاور. (۱۳۸۶). طرح تهیه برنامه سامان دهی سکونت گاه های غیررسمی شهر بجنورد و اقدامات توانمندسازی اجتماعات آنها با تأکید بر به سازی شهری، وزارت مسکن و شهرسازی.
- محمد صالحی، زینب. شیخی، حجت. رحیمیون، علی اصغر. (۱۳۹۳). به سازی «کالبدی- محیطی» بافت مرکزی شهر با رویکرد توسعه شهری پایدار (مطالعه موردی: بافت مرکزی شهر خرم آباد)، **فصلنامه علمی-پژوهشی «مطالعات شهری»**، شماره ۷.
- مختاری ملک آبادی، رضا. سقایی، محسن. ایمان، فاطمه. (۱۳۹۳). سطح بندی مناطق پانزده گانه شهر اصفهان از لحاظ شاخص های شهر خلاق با استفاده از مدل های برنامه ریزی منطقه ای، **مجله پژوهش و برنامه ریزی شهری**، سال ۵، شماره ۱۶، صص ۱۲۰-۱۰۵.
- موسوی، میرنجف. (۱۳۹۳). رتبه بندی محلات شهر سردشت از نظر حرکت به سوی خلاقیت با تأکید بر تحقق شهر خلاق با استفاده از تاپسیس و ANP، **فصلنامه جغرافیا و آرامش «شهری- منطقه ای»**، شماره ۱۰، صص ۳۸-۱۹.

-Bianchini, Franco and Charls Landry. (1994).The creative city. Published by Comedia.

Chapin, S(1979). Urban Land use Planning, New York-

-Costa, Pedro., Magalhaes, Miguel., Vasconcelos, Bruno., Sugahara, Gustavo. (2007, Aug 20), A discussion on the governance of ‘Creative Cities’: Some insights for policy action. Norwegian Journal of Geography. Vol .61

-Florida, Richard. (2002).The Rise of the Creative Class. And how it’s Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life .BASICS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT, Urban Geography, Sociology and Governance.

-Habibi, S.M. et al., 2005, Civil Renovation and Rehabilitation, Tehran University Press, second edition, No. 2601.

-Jakob, Doreen. (2010). constructing the creative neighborhood: Hopes and limitations of creative city policies in Berlin. City, Culture and Society. 1 .193-198.

-Kropf, Karl (1996), Urban Tissue and the Character of Towns, Urban Design International, Vol.1, No.3.

-Mcgranhn, David and Timothy wojan. (2007). recasting the creative class to Examine Growth proesses in Rural and urban counties, Regional studies, vol41, 2,197-216.

-Sasaki, Massayoki. (2008). Developing Creative Cities through Networking. Policy Science Vol.15 No.3.p54.

-Scott, Allen.J. (2006). “Creative Cities: Conceptual Issues and Policy Questions” Journal of Urban Affairs, Vol.28, No. 1.

